

KRZYSZTOF ŻERKO

Uniwersytet Warszawski

ORCID: 0000-0003-3668-9826

krzerko@gmail.com

Udział niemieckich ochotników w rosyjsko-ukraińskim konflikcie zbrojnym – skala i motywacje

Wprowadzenie

24 lutego 2022 r. Federacja Rosyjska, wkraczając swoimi wojskami na międzynarodowo uznane terytorium Ukrainy, doprowadziła do przekształcenia wojny hybrydowej w Donbasie w pełnoskalowy rosyjsko-ukraiński konflikt zbrojny. W walce po obu stronach biorą udział ochotnicy i najemnicy z wielu państw świata, w tym obywatele Republiki Federalnej Niemiec. Nie są jednak dostępne szczegółowe dane ani oficjalne statystyki, które pokazywałyby, ilu Niemców opuściło kraj, by zaangażować się w wojnę na Ukrainie, a szacunki różnych organizacji są znacząco rozbieżne.

Celem artykułu jest scharakteryzowanie skali zaangażowania niemieckich ochotników na Ukrainie po obu stronach konfliktu oraz ich motywacji. Autor posłuży się informacjami dostępnymi publicznie w językach niemieckim, ukraińskim, rosyjskim, angielskim i polskim. Wykorzysta do tego metodę analizy danych zastanych, metody ilościowe (niezbędne do ustalenia prawdopodobnej liczby ochotników) oraz jakościowe (przydatne do scharakteryzowania pobudek, którymi się kierowali).

W artykule postawiono następujące pytania badawcze:

1. Ilu szacunkowo obywateli RFN walczy na Ukrainie?
2. Czy więcej z nich walczy po stronie ukraińskiej, czy po rosyjskiej?
3. Jakie są główne motywacje obywateli RFN do walki na Ukrainie?

Autor sformułował przy tym dwie hipotezy:

1. Po stronie ukraińskiej zaangażowało się więcej ochotników mających obywatelstwo Republiki Federalnej Niemiec niż po stronie rosyjskiej.

2. Wśród powodów, dla których ochotnicy decydują się walczyć po wybranej stronie konfliktu, dominują motywacje ideologiczne, a finansowe pojawiają się rzadziej.

Problematyka zaangażowania ochotników i najemników, w tym obywateli Niemiec, w konflikty zbrojne została już szeroko zbadana. W przypadku wojny w Donbasie należy wymienić studia Arkadiusza Legiecia, który w 2019 r. oszacował liczbę zaangażowanych w nią cudzoziemców i zbiorczo naświetlił pobudki, którymi się kierowali¹. Jeśli chodzi o rosyjską inwazję na Ukrainę, wyniki badań dotyczących motywacji zagranicznych ochotników i najemników opublikowali w 2025 r. Ori Swed, Aria Stiefelmaier i Ołeksandra Hanczukowa². Cechą wspólną tych badań jest skupienie się na ogóle cudzoziemców zaangażowanych w działania zbrojne na Ukrainie, bez prowadzenia dokładniejszych analiz na temat liczby ochotników i najemników z konkretnego państwa czy ich motywacji. Niniejsza publikacja stanowi próbę uzupełnienia luki w badaniach nad zaangażowaniem obywateli Niemiec w rosyjską wojnę na Ukrainie.

Niemiecki ochotnik zdefiniowany zostanie jako obywatel Republiki Federalnej Niemiec przebywający na międzynarodowo uznanym terytorium Ukrainy i wykonujący tam zadania o charakterze wojskowym³. Autor wyróżni trzy kategorie niemieckich ochotników, biorąc pod uwagę ich pochodzenie migracyjne: 1. Niemców rosyjskich (obywateli RFN narodowości rosyjskiej lub mających rosyjskich przodków), 2. Niemców ukraińskich (obywateli RFN narodowości ukraińskiej lub mających ukraińskich przodków), 3. Niemców bez tła migracyjnego (*Migrationshintergrund*).

Dla zachowania spójności i klarowności wyводу pod terminami *rosyjska inwazja na Ukrainę*, *konflikt zbrojny na Ukrainie* i *pełnoskalowa wojna na Ukrainie* autor rozumiał będzie etap konfliktu po otwartym zaangażowaniu się Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej, czyli od 24 lutego 2022 r. Odnośnie do wcześniejszego okresu, tj. od 2014 r. do 24 lutego 2022, stosował zaś będzie sformułowanie *wojna w Donbasie*.

Uwagi ogólne

Konflikt zbrojny na Ukrainie przyciągnął uwagę wielu obywateli Niemiec, a część z nich zdecydowała się wziąć w nim udział w charakterze ochotników. Zjawisko to wzbudziło zainteresowanie niemieckich władz, zwłaszcza w kontekście kwestii

¹ A. Legieć, *The Risks of Foreign Fighters in the Ukraine-Russia Conflict*, The Polish Institute of International Affairs, [Warsaw], 25 X 2019 (Bulletin, 150 (1396)): <<https://www.pism.pl/upload/images/artykuly/923fb571-282f-4c29-ad73-4291ad3eb204/1572011021988.pdf>> [dostęp: 10 V 2025].

² O. Swed, O. Hanchukova, A. Stiefelmaier, *Motivated to Fight: Diverse Motivations of Foreign Fighters in the Russia-Ukraine War*, „Armed Forces & Society” 2026, vol. 52, No. 1: <<https://doi.org/10.1177/0095327X241291219>> [dostęp: 12 V 2025].

³ Tamże, s. 3.

bezpieczeństwa oraz potencjalnego ekstremizmu politycznego. W odpowiedzi na rosnącą liczbę niemieckich ochotników służby państwowe skoncentrowały swoje działania przede wszystkim na monitorowaniu osób podejrzanych o poglądy ekstremistyczne. Skutkiem tego statystyki prowadzone przez niemieckie władze obejmowały przede wszystkim uczestników wojny posądzanych o ekstremizm polityczny.

Szacunki dotyczące generalnej liczby ochotników były bardzo różne i zmieniały się w czasie: na Ukrainę przybywali nowi rekruci będący obywatelami RFN, a dotychczasowi rezygnowali z udziału w wojnie, byli wycofywani z powodu odniesionych ran, dostawali się do niewoli lub ginęli. Według Legiecia w latach 2014–2019 w działaniach zbrojnych na Ukrainie brało udział ok. 160 Niemców, przy czym około trzy czwarte z nich po stronie rosyjskiej⁴. W niemieckiej prasie pisano zaś zwykle o setkach Niemców walczących po stronie rosyjskiej, jak i setkach po ukraińskiej⁵. Jeśli chodzi o ogólną liczbę ochotników uczestniczących w tym konflikcie po 24 lutego 2022 r., uwagę zwracają znaczące rozbieżności między danymi: szacunki wahają się między 21 a 61 osobami w pierwszym roku⁶, a w latach następnych (2024–2025) pisano o przedziale między co najmniej 30 a ponad 500⁷. Źródła nie są zgodne nawet co do tego, po której stronie walczyło więcej obywateli RFN.

Autor dotarł do informacji o konkretnych niemieckich ochotnikach walczących na Ukrainie, korzystając ze źródeł otwartych. Pomogły mu w tym materiały prasowe, notatki służbowe oraz relacje samych ochotników i związanych z nimi osób. Gromadził takie informacje jak imię, nazwisko, kryptonim bojowy i jednostka, w której walczą niemieccy ochotnicy. W ten sposób udało się potwierdzić dane i zarysować sylwetki łącznie 96 ochotników – 53 po stronie ukraińskiej i 43 po rosyjskiej. Ze względu na ich bezpieczeństwo, a w niektórych przypadkach

⁴ A. Legieć, *The Risks...*, s. 1.

⁵ R. Putzbach, *Ein Kriegsheimkehrer als Moskaus Handlanger*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung” [online], 20 V 2025 [dostęp: 30 V 2025]: <<https://www.faz.net/aktuell/politik/inland/prozess-in-muenchen-ein-kriegsheimkehrer-als-handlanger-in-putins-schattenkrieg-110487740.html>>.

⁶ Zob. interpelację wniesioną przez Jana Ralfa Noltego z AfD: *Schriftliche Fragen mit den in der Woche vom 25. März 2024 eingegangenen Antworten der Bundesregierung*, Deutscher Bundestag, [Berlin], 28 III 2024 (Drucksache, 20/10863) [dalej: Drucksache 20/10863], s. 31–32: <<https://dserver.bundestag.de/btd/20/108/2010863.pdf>> [dostęp: 15 IV 2025]. Zob. także: L. Jakobi, *Machen sich Deutsche als freiwillige Kämpfer in der Ukraine strafbar?*, „Mitteldeutscher Rundfunk” [online], 8 V 2023 [dostęp: 21 II 2025]: <<https://www.mdr.de/nachrichten/deutschland/politik/beteiligung-deutsche-staatsbuerger-krieg-ukraine-100.html#Besondere>>; I. Naber, *Dutzende Extremisten aus Deutschland kämpfen im Kriegsgebiet*, „Die Welt” [online], 29 VII 2023 [dostęp: 21 II 2025]: <<https://www.welt.de/politik/ausland/article246631894/Ukraine-Dutzende-Extremisten-aus-Deutschland-kaempfen-im-Kriegsgebiet.html>>.

⁷ K. Belousova, M. Thöß, *Wie ein Deutscher russischer Soldat wurde*, „ZDF” [online], 16 VII 2024 [dostęp: 27 IV 2025]: <<https://www.zdf.de/nachrichten/politik/ausland/deutsche-kaempfer-russland-ukraine-krieg-100.html>>; M. Thöß, *Angst und Tod: Ukraine-Freiwillige berichten*, „ZDF” [online], 18 II 2025 [dostęp: 27 IV 2025]: <<https://www.zdf.de/nachrichten/politik/ausland/deutsche-kaempfer-freiwillige-ukraine-krieg-russland-100.html>>.

trwające postępowanie karne, nie wszystkie nazwiska zostały ujawnione; w części przypadków autor posłużył się jedynie pseudonimami lub imieniem. Należy zaznaczyć, że pozyskane w ten sposób informacje nie są reprezentatywne, ponieważ część niemieckich ochotników, szczególnie ekstremistów politycznych lub osób zagrożonych odpowiedzialnością karną, skutecznie chroni się przed ujawnieniem swoich personaliów. Należy założyć, że w przedstawionych przez autora danych o konkretnych ochotnikach jest to grupa niedoreprezentowana. Ich relacje zostaną wykorzystane jako podstawa badania jakościowego, służącego rozpoznaniu motywacji obywateli RFN walczących na Ukrainie.

Państwo niemieckie przyjmuje różną postawę wobec swoich obywateli uczestniczących w wojnie rosyjsko-ukraińskiej. Szczególnie negatywnie odnosi się do ochotników walczących w pozapaństwowych organizacjach wojskowych, np. Prywatnym Przedsiębiorstwie Wojskowym „Wagner” (PPW „Wagner”). Sugerowano, że w świetle niemieckiego prawa można je uznać za organizacje zbrodnicze i terrorystyczne⁸. Konsekwencje prawne mogą być wyciągnięte wobec najemników uczestniczących w wojnie, jednak nie dotyczy to walki w siłach zbrojnych, oficjalnych korpusach ochotniczych i milicjach, jeżeli została poprzedzona zgodą Federalnego Ministerstwa Obrony (Bundesministerium der Verteidigung)⁹. Co istotne, Niemcy nie są stroną konwencji o najemnikach z 4 grudnia 1989 r.¹⁰, co oznacza, że obok prawa krajowego wobec najemników stosuje się jedynie protokoły dodatkowe do konwencji genewskich o ochronie ofiar wojny z 8 czerwca 1977 r., w myśl których bycie najemnikiem nie jest karane, jednak nie uprawnia do uzyskania statusu weterana¹¹. Służba w siłach zbrojnych lub innego rodzaju formacjach państwa trzeciego bez zgody Ministerstwa Obrony jest karalna i może nawet zakończyć się pozbawieniem obywatelstwa, jeżeli stwarza ryzyko, że ochotnik stanie się bezpaństwowcem¹². Żaden czynny żołnierz Bundeswehry nie może służyć w obcych siłach zbrojnych, co dotyczy również działań na Ukrainie¹³.

⁸ L. Jakobi, *Machen...*

⁹ I. Naber, *Dutzende...*

¹⁰ Zob. odpowiedź na interpelację wniesioną przez Sevima Dağdelen, Andreja Hunke, Żaklin Nastić i Die Linke: *Antwort der Bundesregierung auf die Kleine Anfrage der Abgeordneten Sevim Dağdelen, Andrej Hunke, Žaklin Nastić und der Fraktion Die Linke – Drucksache 20/1486 – Das Völkerrecht und die Teilnahme deutscher Staatsangehöriger an den Kämpfen in der Ukraine*, Deutscher Bundestag, [Berlin], 23 V 2022 (Drucksache, 20/1996) [dalej: Drucksache 20/1996], s. 4: <<https://dserver.bundestag.de/btd/20/019/2001996.pdf>> [dostęp: 15 IV 2025].

¹¹ T. Mehra, A. Thorley, *Foreign Fighters, Foreign Volunteers and Mercenaries in the Ukrainian Armed Conflict*, „International Centre for Counter-Terrorism” [online], 11 VII 2022 [dostęp: 16 IV 2025]: <<https://icct.nl/publication/foreign-fighters-foreign-volunteers-and-mercenaries-ukrainian-armed-conflict>>.

¹² *Staatsangehörigkeitsgesetz in der im Bundesgesetzblatt Teil III, Gliederungsnummer 102-1, veröffentlichten bereinigten Fassung, das zuletzt durch Artikel 3 des Gesetzes vom 22. Dezember 2025 geändert worden ist*, „Bundesgesetzblatt” 2025, Tl. 1, Nr. 364, 2026, Tl. 1, Nr. 49, § 28, Abs. 1, Nr. 1: <<https://www.gesetze-im-internet.de/stag/BJNR005830913.html>> [dostęp: 15 IV 2025].

¹³ Drucksache 20/1996, s. 8.

Tabela. Szacunki dotyczące liczby niemieckich najemników po obu stronach wojny rosyjsko-ukraińskiej

Data publikacji	Źródło	Liczba obywateli RFN walczących po stronie ukraińskiej	Liczba obywateli RFN walczących po stronie rosyjskiej	Szacunkowy bilans
28 III 2022	„Deutsche Welle”	.	27	niewiele ekstremistów po stronie ukraińskiej
9 XII 2022	Rząd Federalny	łącznie 38 osób podejrzanych o ekstremizm; dowody, że 17 bierze udział w działaniach zbrojnych		„przeważająca część tych osób sympatyzuje ze stroną ukraińską”
29 III 2023	Rząd Federalny	.	27	.
8 V 2023	Mitteldeutscher Rundfunk	~100	0–26	więcej po stronie ukraińskiej
29 VII 2023	„Die Welt”	12	27	więcej po stronie rosyjskiej
30 VII 2023	Federalne Ministerstwo Spraw Wewnętrznych”	12	27	niejednoznaczne; dane dotyczą jedynie ekstremistów
11 I 2024	Rząd Federalny	min. 11	min. 13	po stronie rosyjskiej
22 III 2024	Rząd Federalny	łącznie min. 21 ekstremistów; dowody na udział w walkach co najmniej 14; 3 osoby walczące na Ukrainie niepodejrzane o ekstremizm		.
16 VII 2024	Policja Federalna**	.	~30	.
13 II 2025	Ministerstwo Obrony Ukrainy***	~500	.	.
13 II 2025	Eksperti ds. obrony niemieckiego Bundestagu	~100	.	.

* Schriftliche Fragen mit den in der Woche vom 5. Dezember 2022 eingegangenen Antworten der Bundesregierung, Deutscher Bundestag, [Berlin], 9 XII 2022 (Drucksache, 20/4852), s. 62: <<https://dserv.bundestag.de/btd/20/048/2004852.pdf>> [dostęp: 21 VI 2025].

** Informacje za agencją Ukrinform.

*** Informacje za stacją ZDF

Žródló: oprac. własne na podstawie: B. Knight, *Germany's Far Right Split by Russia-Ukraine War*, „Deutsche Welle” [online], 28 III 2022 [dostęp: 21 VI 2025]: <<https://www.dw.com/en/germanys-far-right-split-by-russia-ukraine-war/a-61283065>>; *Schriftliche Fragen mit den in der Woche vom 5. Dezember 2022 eingegangenen Antworten der Bundesregierung*, Deutscher Bundestag, [Berlin], 9 XII 2022 (Drucksache, 20/4852), s. 62: <<https://dserver.bundestag.de/btd/20/048/2004852.pdf>> [dostęp: 21 VI 2025]; *Deutscher Bundestag Stenografischer Bericht* 93. Sitzung, Deutscher Bundestag, Berlin, 29 III 2023 (Plenarprotokoll, 20/93), s. 92: <<https://dserver.bundestag.de/btp/20/20093/pdf#P.11208>> [dostęp: 21 VI 2025]; I. Naber, *Deutsche...: German Volunteers Fighting in Ukraine, Including 61 Potential Extremists – Interior Ministry*, „Ukrinform” [online], 30 VII 2023 [dostęp: 21 VI 2025]: <<https://www.ukrinform.net/rubric-ato/3741996-german-volunteers-fighting-in-ukraine-including-61-potential-extremists-interior-ministry.html>>; *Schriftliche Fragen mit den in der Woche vom 8. Januar 2024 eingegangenen Antworten der Bundesregierung*, Deutscher Bundestag, [Berlin], 12 I 2024 (Drucksache, 20/10022), s. 45: <<https://dserver.bundestag.de/btd/20/100/2010022.pdf>> [dostęp: 21 VI 2025]; Drucksache 20/10863, s. 32; K. Belousova, M. Thoß, *Wie an Deutscher...: Kampffähige Ostlin: Warum es Deutsche in den Ukrainekrieg zieht* [Spurensuche frontal, „You Tube. Frontal” [online], 13 II 2025 [dostęp: 21 VI 2025]: <<https://www.youtube.com/watch?v=DQvdytIG0m4s>>

Rządowe statystyki obejmują jedynie te przypadki udziału obywateli RFN w wojnie rosyjsko-ukraińskiej, które wiążą się z ekstremizmem i przemocą motywowaną politycznie¹⁴. W odpowiedzi na jedną z interpelacji poselskich przedstawicielka rządu stwierdziła, że w przypadku 21 ekstremistów podejrzewano zaangażowanie po jednej ze stron konfliktu, a dowody zgromadzono wobec 14 z nich. Przekazała także, że choć nie są prowadzone statystyki dotyczące zaangażowania w wojnę na Ukrainie obywateli niepowiązanych z ekstremizmem, Rząd Federalny dysponuje informacją o 3 osobach, które zgłosiły niemieckiemu ministerstwu obrony swoją przynależność do struktur wojskowych Ukrainy i które nie są przy tym podejrzewane o żadnego rodzaju ekstremizm polityczny¹⁵.

Na podstawie własnych ustaleń autor doszedł do wniosku, że liczba niemieckich ochotników walczących na Ukrainie jest prawdopodobnie wyższa, niż podaje niemiecki rząd. Analiza zgromadzonych danych wskazuje, że może tam przebywać od 150 do 250 obywateli Niemiec walczących po różnych stronach konfliktu, przy czym prawdopodobnie większa część z nich wspiera stronę rosyjską. Może to wynikać z obecności licznej grupy tzw. *Russlanddeutsche* (Niemców rosyjskich), którą autor charakteryzuje w dalszej części pracy. Ograniczając się do obywateli Niemiec bez migracyjnych korzeni radzieckich, można założyć, że większość z nich walczy po stronie Ukrainy. Szacunek ten opiera się na relacjach oraz danych dotyczących udziału Niemców w wojnie w Donbasie¹⁶.

Niemieccy ochotnicy po stronie ukraińskiej

27 lutego 2022 r. utworzony został Międzynarodowy Legion Obrony Terytorialnej Ukrainy (MLOT), który zrzesza zagranicznych ochotników walczących przeciwko rosyjskiej inwazji. Stał się on obiektem zainteresowania Niemców, którzy przy okazji udziału w konflikcie zbrojnym na Ukrainie nie liczyli na realizację żadnych celów politycznych. Wśród czynników motywujących ich do wzięcia udziału w konflikcie wskazuje się: sprzeciw wobec rosyjskiego neoimperializmu, obronę zachodniej demokracji liberalnej, ukraińskie korzenie i obawę, że państwo ich pochodzenia może stać się następnym celem rosyjskiej agresji, lub inne prywatne względy¹⁷.

Wielu niemieckich członków MLOT twierdziło, że walczą w obronie szeroko rozumianej Europy, przy czym nie dominowały wśród nich lub były pomija-

¹⁴ Drucksache 20/1996, s. 6–8.

¹⁵ Drucksache 20/10863, s. 32.

¹⁶ A. Legieć, *The Risks...*, s. 1.

¹⁷ N. Arutyunova, M. Bocchese, *Why Foreign Volunteers Enlist in the Ukrainian International Legion*, „The Royal United Services Institute for Defence and Security Studies” [online], 28 IX 2023 [dostęp: 24 IV 2025]: <<https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/why-foreign-volunteers-enlist-ukrainian-international-legion>>.

ne przekazy skrajnie prawicowe. W świetle danych o poszczególnych żołnierzach zrzeszonych w tej formacji, które udało się zebrać autorowi, rysował się wśród nich jasny podział na ochotników bez doświadczenia wojskowego, którzy zwykle bardzo szybko wracali do Niemiec, oraz na tych, którzy takie doświadczenie mieli – najczęściej byłych żołnierzy Bundeswehry, którzy pozostali na Ukrainie dłużej. Co ważne, nie odnotowano wśród nich wyraźnej dominacji Niemców o wschodnim tle migracyjnym, choć zdarzały się osoby w różny sposób związane z Ukrainą (np. mające ukraińską partnerkę lub partnera).

Sylwetki walczących w MLOT ochotników bez doświadczenia wojskowego opisała dziennikarka „Business Insidera” Katie Livingstone. Przedstawiła w swoim tekście historię Lukasa, zamożnego Niemca, który „był znudzony swoją pracą i chciał przeżyć coś prawdziwego”, oraz Tobiasa, którego firma zbankrutowała, a on sam uzależnił się od narkotyków i alkoholu i chciał coś zmienić w swoim życiu, a poza tym poruszyło go cierpienie ukraińskich dzieci, co przypominało mu o jego własnych. Po pewnym czasie, obawiając się, że jako cudzoziemcy bez doświadczenia będą traktowani jako mięso armatnie (taką opinię miał im przekazać inny Niemiec służący w MLOT), zdecydowali się na opuszczenie Ukrainy i powrót do wcześniejszego życia¹⁸.

Przykładem zrzeszonego w MLOT ochotnika z doświadczeniem wojskowym jest Jonas Kratzenberg ps. „Kaiser”. Jak sam deklarował, walczył na Ukrainie w celu obrony wartości, w które wierzył, a także przeciwko rosyjskiemu imperializmowi. Przekazał, że uderzyło go, w jaki sposób Rosja dokonała bezprawnych działań, i chciał się temu sprzeciwić. Dodatkową motywacją do obrony Ukrainy był dla niego związek z Ukrainką i wspólne plany życiowe¹⁹.

W wywiadzie dla „Spiegla” swoimi motywacjami podzielił się Otto S. – Bawarczyk, który wstąpił do MLOT w związku z doniesieniami o rosyjskich zbrodniach w Buczy i Irpieniu, które nim wstrząsnęły. W życiu prywatnym miał własną firmę rozbiórkową, a w Bundeswehrze służył jako strzelec wyborowy. Po odniesieniu ran w walce zaręczył się z Ukrainką, z którą ma dziecko. Jak sam stwierdził: „[...] teraz walczę tutaj za moje dziecko i moją kobietę”²⁰.

Po stronie ukraińskiej powstało wiele cudzoziemskich jednostek, które wdziały w konflikcie zbrojnym szanse na realizację swoich interesów politycznych. Badacze szacujący udział ochotników po stronie ukraińskiej uznają, że osoby

¹⁸ K. Livingstone, *They Went to Fight Russians. Chaos Ensued*, „Business Insider” [online], 29 IV 2022 [dostęp: 5 VI 2025]: <<https://www.businessinsider.com/they-went-to-ukraine-to-be-war-heroes-and-fight-russians-2022-4?IR=T>>.

¹⁹ L. Landes, *Am klarsten sind die Eindrücke aus dem Gefecht. Der Geruch von frischem Blut*, „Die Welt” [online], 14 VII 2023 [dostęp: 5 VI 2025]: <<https://www.welt.de/politik/ausland/plus246375618/Ukraine-Krieg-Am-klarsten-sind-die-Eindruecke-aus-dem-Gefecht-Der-Geruch-von-frischem-Blut.html>>.

²⁰ *1000 Tage Krieg: Deutsche Kämpfer in der Ukraine* | Spiegel TV, „You Tube. Der Spiegel” [online], 28 XI 2024 [dostęp: 21 VI 2025]: <<https://www.youtube.com/watch?v=jC8wLDhYe2s&>>.

otwarcie deklarujące skrajnie prawicowe poglądy stanowią wśród nich zdecydowaną mniejszość²¹. Ze względu na zagrożenie odpowiedzialnością karną w swoich państwach lub ryzyko bycia obiektem obserwacji organów bezpieczeństwa często podają się oni za konserwatystów lub nacjonalistów²². Przykładami walczących po ukraińskiej stronie grup skrajnie prawicowych ekstremistów mogą być: neonazistowski, etnonacjonalistyczny i skrajnie prawicowy Rosyjski Korpus Ochotniczy (Russkij dobrowolczeskij korpus – RDK), a także mniej radykalny Legion „Wolność Rosji” (Legion „Swoboda Rossii” – LSR), które dążą do obalenia władzy Władimira Putina. Związany z Siłami Zbrojnymi Stanów Zjednoczonych *think tank* RAND Corporation wymienił wśród takich jednostek m.in. neonazistowski Niemiecki Korpus Ochotniczy (Deutsches Freiwilligen Korps – DFK)²³. Formacja ta początkowo funkcjonowała w ramach RDK, ostatecznie jednak została podporządkowana 49 Samodzielnemu Batalionowi Szturmowemu „Karpacka Sicz” im. Ołeha Kucyna. Według szacunków autora opartych na wpisach członków tej jednostki w serwisach „Telegram” oraz „X” DFK liczy od 4 do 8 żołnierzy. Na ich czele stoi Stefan K. ps. „Stepan”, który na nagraniach nie podał prawdziwego nazwiska, jednak ujawnił swoją twarz.

Wśród ogólnych motywacji skrajnie prawicowych ochotników wymienia się islamofobię (w reakcji na zaangażowanie się czeczeńskich żołnierzy po stronie rosyjskiej) i obronę białej rasy przed, jak twierdzili, azjatycką Rosją²⁴. DFK deklaruje walkę z neobolszewizmem o wolną Europę, a w swoich przekazach krytycznie odnosi się do współczesnych Niemiec i powiela twierdzenia innych wspierających Ukrainę niemieckich organizacji skrajnie prawicowych, m.in. Todesritter Brotherhood (‘Bractwo Rycerzy Śmierci’) i Der III. Weg (‘Trzecia Droga’)²⁵. Rząd Niemiec w oficjalnych oświadczeniach odcinał się od DFK, oceniając jego działalność negatywnie²⁶. Jednostka ta jawnie odwołuje się do ideologii neonazistowskiej i antyrosyjskiej, a jej członkowie czczą pamięć hitlerowskich dygnitarzy, m.in. celebrując rocznicę urodzin Adolfa Hitlera²⁷.

²¹ Ch. Kaunert, A. MacKenzie, S. Léonard, *Far-Right Foreign Fighters and Ukraine: A Blind Spot for the European Union?*, „New Journal of European Criminal Law” 2023, vol. 14 (2), s. 249: <<https://doi.org/10.1177/20322844231164089>> [dostęp: 24 IV 2025].

²² Tamże, s. 262.

²³ E.E. Mueller, *The Russo-Ukrainian War Has Bolstered Ukraine's Nonstate Alliance Network*, „The Moscow Times”, 7 VIII 2023, [przedruk w:] „RAND Corporation” [online, dostęp: 16 IV 2025]: <<https://www.rand.org/pubs/commentary/2023/08/the-russo-ukrainian-war-has-bolstered-ukraines-nonstate.html>>.

²⁴ Ch. Kaunert, A. MacKenzie, S. Léonard, *Far-Right...*, s. 263.

²⁵ S. Witt-Stahl, *Moskau muss brennen*, „Junge Welt” [online], 14 V 2025 [dostęp: 6 VI 2025]: <<https://www.jungewelt.de/artikel/499987.ukraine-moskau-muss-brennen.html>>.

²⁶ *Erklärungen des Auswärtigen Amts in der Regierungspressekonferenz vom 21.05.2025*, „Auswärtiges Amt” [online], 21 V 2025 [dostęp: 6 VI 2025]: <<https://www.auswaertiges-amt.de/de/newsroom/regierungspressekonferenz-2719264>>.

²⁷ S. Witt-Stahl, *Moskau...*

Wśród niemieckich ochotników można też wyróżnić osoby, które nie dołączyły ani do MLOT, ani do DFK. Warto tu przedstawić sylwetkę Savity Wagner ps. „Snake”, która w Niemczech pracowała jako korepetytorka, przerwawszy studia medyczne. Od marca 2022 r. zaczęła świadczyć pomoc humanitarną na rzecz ukraińskich cywilów, a potem wstrząsnęły nią doniesienia o stosowanych przez Rosjan torturach i wyrządzanych okrucieństwach. W wywiadzie stwierdziła, że od pewnego momentu chciała przestać zajmować się objawami, a zająć się przyczyną. Aż do śmierci służyła w nacjonalistycznej Karpackiej Siczy, choć w rozmowach z dziennikarzami odcinała się od ekstremistycznego charakteru jednostki: „[...] nie jestem ani prawicowa, ani lewicowa”²⁸. Nie można jednak wykluczyć, że celowo pomijała swoje poglądy polityczne, by nie narażać się na inwigilację ze strony niemieckich organów bezpieczeństwa, przyglądających się ekstremistom politycznym.

Próbując podsumować motywacje deklarowane przez przywołanych obywateli RFN walczących na Ukrainie, należy wskazać, że zarysował się wyraźny podział na ochotników mniej zaangażowanych politycznie, co do zasady walczących w szeregach MLOT, oraz łączących swoją obecność na wojnie z zaangażowaniem politycznym, czego najlepszym przykładem są członkowie DFK.

Niemieccy ochotnicy w rosyjskiej armii

Po stronie rosyjskiej nie sformowano żadnej jednostki, która bezpośrednio nawiązywałaby do niemieckiej rzeczywistości politycznej, tj. nie istnieje żadna niemiecka formacja wojskowa walcząca przeciwko Ukrainie i przedstawiająca np. żądania wobec RFN. Z relacji walczących po stronie rosyjskiej ochotników z niemieckim obywatelstwem, ale niemających rosyjskiego pochodzenia, wynika, że częstym powodem wzięcia udziału w konflikcie jest perspektywa zysku lub związku z prawosławiem i rosyjskością, a rzadziej ze skrajną ideologią polityczną.

Wśród skrajnie prawicowych niemieckich organizacji, które podejrzewane są o współpracę z jednostkami walczącymi po stronie rosyjskiej, wymienia się przede wszystkim określającą ten konflikt jako bratobójczą wojnę Partię Narododemokratyczną (Nationaldemokratische Partei Deutschlands – NPD; od 2023 r. funkcjonuje pod nazwą Die Heimat)²⁹. Jest ona powiązana z Rosyjskim Ruchem Imperialnym (Rossijskoje impierskoje dwiżenije), który współpracuje z zaangażowaną

²⁸ M. Berdnyk, *Eine Deutsche im Ukraine-Krieg: Wer war Savita Wagner?*, „Deutsche Welle” [online], 4 III 2024 [dostęp: 6 VI 2025]: <<https://www.dw.com/de/eine-deutsche-im-ukraine-krieg-wer-war-savita-wagner/a-68431889>>.

²⁹ M.T. Greenwood, *Ukraine's International Legion and Its Volunteers*, Danish Institute for International Studies, Copenhagen 2024 (DIIS Report, 2024, 11): <https://pure.diis.dk/ws/portalfiles/portal/24122385/Ukraine_s_International_Legion_and_its_volunteers_DIIS_Report_2024_11.pdf> [dostęp: 26 IV 2025].

na Ukrainie skrajnie prawicową Grupą Rozpoznania Sabotażowo-Szturmowego „Rusicz” (Diwersionno-szturmowaja razwiedywatielnaja gruppa „Rusicz”)³⁰. Motywacje zrzeszonych w niej ochotników to przede wszystkim walka z liberalnym Zachodem oraz siłami globalizmu i opowiedzenie się po stronie obrońcy białej cywilizacji oraz konserwatywnych wartości, za którego uważają Rosję³¹.

W analizie motywacji przyświecających udziałowi obywateli RFN w konflikcie po stronie rosyjskiej, podobnie jak w przypadku ukraińskiej, wzięte zostało pod uwagę ich tło migracyjne. W Niemczech funkcjonuje społeczność tzw. rosyjskich Niemców (*Russlanddeutsche*), będąca największą mniejszością narodową z prawami wyborczymi³². Szacunki co do jej liczebności są różne i zależą od przyjętej metodologii. Przykładowo Federalna Agencja ds. Edukacji Obywatelskiej ocenia, że do społeczności tej można zaliczyć nawet 2,5 mln mieszkańców RFN³³. Część rosyjskich Niemców nie jest zasymilowana z lokalną społecznością i czuje się bardziej związana z Rosją lub Związkiem Radzieckim niż z Niemcami, najczęściej ze względu na pochodzenie rodziców. Na liście ustalonych przez autora konkretnych obywateli RFN, którzy zaciągnęli się do wojsk najeźdźczych w rosyjskiej inwazji na Ukrainę, dominują właśnie przedstawiciele tej mniejszości. Dla zdecydowanej większości z nich to więź z Rosją i rosyjskością stała się pobudką do walki na Ukrainie.

Jednym z reprezentujących *Russlanddeutsche* ochotników walczących po stronie rosyjskiej był Nikołaj Błagodierow ps. „Stierlitz”. W wywiadzie dla rosyjskiego portalu „Prawda” stwierdził, że zasadniczą motywacją była dla niego obrona cywilów na Donbasie³⁴. Sprawę Błagodierowa dogłębnie przeanalizowali reporterzy ZDF i ustalili, że jego rodzice wyemigrowali do Niemiec z Kazachskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej. On sam ma zaś związki ze zrzeszającym sowieckich weteranów w Niemczech stowarzyszeniem Desant oraz skrajnie lewicową Akcją Antyimperialistyczną (Antiimperialistische Aktion). Już w 2014 r. pojechał do Donbasu, by walczyć w wojskach separatystycznych, gdzie miał kontakt z ro-

³⁰ A. Kruglova, *For God, for Tsar and for the Nation: Authenticity in the Russian Imperial Movement's Propaganda*, „Studies in Conflict & Terrorism” 2021, vol. 47, No. 6, s. 645–667: <<https://doi.org/10.1080/1057610X.2021.1990826>> [dostęp: 24 IV 2025].

³¹ *Foreign Fighters, Volunteers, and Mercenaries: Non-State Actor and Narratives in Ukraine*, The Soufan Center, [b.m.w.] 2022, s. 20–21: <https://icct.nl/sites/default/files/import/publication/TSC-Special-Report_Ukraine_April-2022.pdf> [dostęp: 24 IV 2025].

³² W. Schroeder, L. Drolshagen, *Putins Verbündete in Deutschland?*, „Neue Gesellschaft. Frankfurter Hefte” [online], 4 VII 2022 [dostęp: 25 IV 2025]: <<https://www.frankfurter-hefte.de/artikel/putins-verbunden-detete-in-deutschland-3469-1/>>.

³³ *Russlanddeutsche und andere postsozialistische Migranten*, „Bundeszentrale für politische Bildung” [online], 13 VII 2017 [dostęp: 25 IV 2025]: <<https://www.bpb.de/themen/migration-integration/kurzdossiers/252533/russlanddeutsche-und-andere-postsozialistische-migranten/>>.

³⁴ М. Капева, *Немец решил сражаться в Донбассе за ДНР и объяснил почему*, „Pravda” [online], 11 VII 2022 [dostęp: 4 VI 2025]: <https://military.pravda.ru/news/1726234-donbass_dnr_germanija/>.

syjskim ultranacjonalistycznym działaczem Igorem Girkinem. Wraz z jego jednostką uczestniczył w wydarzeniach związanych z zestrzeleniem lotu Malaysia Airlines 17 w 2014 r., a w 2015 razem z rosyjskimi żołnierzami zabezpieczał w Syrii zestrzelony przez Turcję rosyjski samolot Su-24. Od 2022 r. zaangażowany jest w rosyjską inwazję na Ukrainę, a przy tym regularnie przyjeżdża do Niemiec, by m.in. korzystać z przysługującej mu państwowej opieki medycznej³⁵. W kolejnych publikacjach wśród przyswiecejających mu motywacji wymieniał poczucie przynależności do rosyjskiego świata i zamiłowanie do tematyki wojskowej³⁶.

Wśród niemieckich ochotników walczących po stronie Rosji można odnotować wiele podobnych sylwetek osób pochodzących z obszaru postradzieckiego, które czuły się zawiedzione Zachodem. Jedną z najbardziej znanych Niemek o tle migracyjnym jest Margarita Seidler ps. „Kämpfer”, która już od 2014 r. uczestniczyła m.in. w działaniach prorosyjskich sił na Krymie³⁷. W RFN pracowała jako ratowniczka medyczna, a potem w trakcie podróży do Europy Wschodniej zachwyciła się prawosławiem, przyjęła chrzest i opuściła Niemcy, uznawszy je za część zdegenerowanego Zachodu. Jeszcze przed 2014 r. Seidler uczestniczyła w działaniach prorosyjskich organizacji na Ukrainie, które głoszą polityczną jedność narodów Rusi w duchu prawosławia³⁸. Jak sama twierdzi, walczy po stronie rosyjskiej, by chronić jedność Rusi³⁹.

Trudno było ustalić motywacje walczących po stronie Rosji Niemców bez tła migracyjnego. Z relacji Jewgienija Prigożyna i niemieckiej prasy wynika, że w PPW „Wagner” walczyło do ośmiu obywateli Niemiec, z których przynajmniej kilku nie miało rosyjskiego lub radzieckiego pochodzenia. Nie byli chętni do tłumaczenia mediom swoich pobudek i nie podawali swoich danych osobowych, najpewniej z obawy przed odpowiedzialnością karną. Jednym z nich był nieznan z imienia i nazwiska bojownik o pseudonimie „Volker”, który został ujęty przez ukraińskich

³⁵ Putins deutsche Söldner: Wie Russland Kämpfer aus dem Ausland anlockt, „ZDF. Frontal” [online], 2024 [dostęp: 4 VI 2025]: <<https://www.zdf.de/play/magazine/frontal-doku-100/doku-putins-deutsche-soeldner-russland-ukraine-krieg-kaempfer-100>>.

³⁶ Наших быт. Зачем немец приехал воевать за Россию, „Lipetsk Media” [online], 19 X 2022 [dostęp: 2 VI 2025]: <<https://lipetskmedia.ru/news/society/nashikh-byut-zachem-nemets-priekhal-voevat-za-rossiyu/>>.

³⁷ Маргарита Кемпфер-Зайдлер, „Русская народная линия” [online, dostęp: 6 VI 2025]: <https://ruskline.ru/author/k/kempferzajdler_margarita>.

³⁸ W rosyjskim dyskursie imperialnym istnieje popularne twierdzenie o trójjednym narodzie ruskim, według którego Rosjanie (Wielkorusini), Ukraińcy (Małorusini) i Białorusini stanowią jeden naród. Koncepcja ta zakłada, że Rosjanie są najczystszą gałęzią narodu ruskiego, ponieważ zarówno Ukraińcy, jak i Białorusini przez lata ulegali polonizacji, której sami Rosjanie stawili opór. Prowadzi to do zjawiska, w którym Rosjanie mimo uznawania Ukraińców i Białorusinów za rodaków pogardzają nimi jako słabszymi elementami ruskiego narodu. Zob. R. Radzik, *Rosyjska wizja narodu ogólnoruskiego*, „Studia Białorutenistyczne” (Warszawa) 2016, t. 10: <<https://doi.org/10.17951/sb.2016.10.55>> [dostęp: 27 IV 2025].

³⁹ А. Овчинников, Маргарита Зайдлер: Конечная цель фашистов – не Донецк, а Россия, „Комсомольская правда” [online], 11 VIII 2014 [dostęp: 6 VI 2025]: <<https://www.kp.ru/daily/26267.5/3145047/>>.

żołnierzy. Przesłuchującym go oficerom tłumaczył, że był bezrobotnym Berlińczykiem, który zaciągnął się do rosyjskiej formacji najemnej jedynie dla pieniędzy. Podał nawet konkretną kwotę 5 tys. dol. miesięcznie (wraz z dodatkami nawet do 8 tys.) oraz premię 10 tys. dol. za każdego zabitego cudzoziemca, który walczył po stronie Ukrainy⁴⁰.

Wśród zebranych przez autora danych o sylwetkach niemieckich ochotników walczących po stronie Rosji dominują osoby, które zaciągnęły się do rosyjskich wojsk ze względu na osobiste, kulturowe i polityczne związki z rosyjską i radziecką rzeczywistością (przywiązują wagę do wydarzeń i historii obszaru postradzieckiego, a rzadziej wyrażają zainteresowanie sprawami politycznymi RFN). Pojawiały się także relacje o Niemcach bez tła migracyjnego, którzy wstąpili do rosyjskich formacji ze względów finansowych, jednak było ich zbyt mało, by można było sformułować ogólne wnioski. Badanie pokazało, że wśród niemieckich ochotników walczących po stronie Rosji dominują obywatele RFN nieodczuwający związków z niemieckością ani niemieckimi wartościami.

Konkluzje

Mimo braku dokładnych danych co do liczby obywateli RFN biorących udział w konflikcie rosyjsko-ukraińskim można zauważyć pewne schematy i dokonać szacunków. Autor nie był w stanie jednoznacznie zweryfikować postawionej na wstępie hipotezy, że po stronie ukraińskiej zaangażowało się więcej ochotników niż po rosyjskiej. Szacunki poczynione w oparciu o ścisłe kryteria przyjęte na początku artykułu mogłyby sugerować, że więcej obywateli RFN walczy po stronie Rosji. Warto jednak zaznaczyć, że wśród prorosyjskich ochotników jednoznacznie dominują tzw. *Russlanddeutsche*. Gdyby skupić się wyłącznie na obywatelach RFN bez tła migracyjnego, należałoby stwierdzić, że większość z nich walczy po stronie Ukrainy. Brak również jednoznacznych danych, które pozwalałyby ustalić liczbę obywateli RFN walczących w tym konflikcie: szacunki wahają się pomiędzy 12 a 500 ochotnikami po stronie ukraińskiej oraz między 27 i kilkuset po rosyjskiej⁴¹. Na podstawie osobiście zebranych danych i własnej analizy autor ustalił natomiast, że na Ukrainie walczy najpewniej między 150 a 250 obywateli RFN.

⁴⁰ S. Leber, *10.000 Dollar Kopfprämie, 7000 Dollar Monatslohn: Auch Deutsche kämpfen für die russische Wagner-Truppe in der Ukraine*, „Tagesspiegel” [online], 27 I 2023 [dostęp: 6 VI 2025]: <<https://www.tagesspiegel.de/internationales/10000-dollar-kopfpraemie-7000-dollar-monatslohn-auch-deutsche-kampfen-fur-die-russische-wagner-truppe-in-der-ukraine-9232377.html>>.

⁴¹ I. Naber, *Dutzende...; Kampfnahme Odin: Warum es Deutsche in den Ukrainekrieg zieht | Spurensuche | frontal*, „You Tube. Frontal” [online], 13 II 2025 [dostęp: 21 VI 2025]: <<https://www.youtube.com/watch?v=DQ-vdyxIG0m4>>.

Motywacje ochotników z niemieckim obywatelstwem, którzy walczą po stronie Ukrainy, są niejednoznaczne i zależne od formacji. Autor dostrzegł prawidłowość, zgodnie z którą żołnierze o mniej ekstremistycznych poglądach politycznych wstępowali najczęściej do MLOT. Kierujące nimi pobudki co do zasady wiązały się ze sprzeciwem wobec rosyjskiego imperializmu i rosyjskich zbrodni wojennych (szczególnie w Buczy i Irpieniu), potrzebą obrony Europy itd., przy czym często towarzyszyła temu potrzeba zmiany własnego życia, co przyznawali dziennikarzom. W grupie tej przeważały osoby pochodzące spoza obszaru postradzieckiego.

Walczący po stronie Ukrainy niemieccy ochotnicy o radykalnych poglądach częściej odnajdują się w innych formacjach niż MLOT. Szczególnie zauważalny jest tu wprost odwołujący się do niemieckiego neonazizmu DFK, który krytykuje współczesne państwo niemieckie, gloryfikuje hitlerowskich zbrodniarzy i utrzymuje kontakty z innymi skrajnie prawicowymi ekstremistami z Ukrainy, chociażby walcząc w ramach nacjonalistycznej Karpackiej Siczy.

Obywatele RFN walczący po stronie Rosji to natomiast w zdecydowanej większości tzw. *Russlanddeutsche*. W ich motywacji przeważa przede wszystkim więź z Rosją, sporadycznie przeplatana ekstremizmem prawicowym (prawosławnym lub rosyjskim nacjonalistycznym), a jeszcze rzadziej lewicowym. Warto tu zaznaczyć, że niemieccy nacjonaści z partii Die Heimat (dawniej NPD) współpracują z nacjonalistami z Rosyjskiego Ruchu Imperialnego.

Trudno było pozyskać dokładne informacje o biorących udział w walkach na Ukrainie obywatelach Niemiec, którzy nie mają rosyjskiego lub radzieckiego tła migracyjnego, gdyż ukrywają oni swoją tożsamość, najpewniej w obawie przed odpowiedzialnością karną w RFN. Na podstawie doniesień mediów o schwytanych przez Ukraińców obywatelach tego państwa z szeregów PPW „Wagner” oraz relacji samego Jewgienija Prigożyna można jednak stwierdzić, że co najmniej kilku Niemców bez pochodzenia migracyjnego walczy po stronie rosyjskiej. Według szczątkowych relacji powtarzającą się motywacją była w przypadku tych osób chęć polepszenia swojej sytuacji materialnej dzięki służbie najemnej.

Skala udziału niemieckich ochotników w walkach na Ukrainie oraz ich motywacje to istotny problem dla bezpieczeństwa wewnętrznego Niemiec, zwłaszcza wobec aktywności ekstremistycznych środowisk politycznych. Powrót tych osób do RFN po zakończeniu lub zamrożeniu konfliktu może skutkować wzrostem przemocy politycznej, podobnym do obserwowanego w zachodniej Europie po powrocie z Bliskiego Wschodu byłych terrorystów walczących w szeregach tzw. Państwa Islamskiego⁴². Rząd Federalny obawia się szczególnie uczestniczących

⁴² N. Harley, *German Security Officials Visit Far-Right Extremists to Warn Them Not to Travel to Ukraine*, „The National” [online], 6 IV 2022 [dostęp: 24 IV 2025]: <<https://www.thenationalnews.com/world/uk-news/2022/04/06/german-security-officials-visit-far-right-extremists-to-warn-them-not-to-travel-to-ukraine/>>.

w wojnie po obu stronach ekstremistów politycznych z przeszkoleniem i doświadczeniem wojskowym, którzy najprawdopodobniej doświadczą zespołu stresu pourazowego i będą mogli przemycić na terytorium Niemiec broń i amunicję⁴³. Można tu zauważyć podobieństwo potencjalnego zagrożenia do problemu niemieckich skrajnie prawicowych ochotników, którzy w latach dziewięćdziesiątych walczyli w wojnach na terenie byłej Jugosławii. Po powrocie do Niemiec ludzie ci stali się kluczowymi postaciami skrajnej prawicy, organizowali obozy szkoleniowe i zajmowali się przemytem broni⁴⁴.

Participation of German Volunteers in the Russo-Ukrainian Armed Conflict – Scale and Motivations

The Russian invasion of Ukraine prompted an above-average number of foreign nationals to join volunteer efforts on both sides of the conflict. Using the desk research method, the author collected detailed data on nearly one hundred German citizens participating in the war in Ukraine. This data allowed him to characterise the involvement of German volunteers, particularly in terms of their numbers and the motivations they reported.

Keywords: Russian invasion of Ukraine, volunteers, Germany, Ukraine, Russia

Udział niemieckich ochotników w rosyjsko-ukraińskim konflikcie zbrojnym – skala i motywacje

Rosyjska inwazja na Ukrainę wywołała ponadprzeciętny napływ obywateli państw trzecich do służby ochotniczej po obu stronach konfliktu. Korzystając z metody analizy danych zastanych, autor ustalił szczegółowe dane blisko stu obywateli RFN walczących w wojnie na Ukrainie, co pozwoliło mu na scharakteryzowanie zaangażowania niemieckich ochotników, szczególnie pod kątem ich liczby i deklarowanych motywacji.

Słowa kluczowe: rosyjska inwazja na Ukrainę, ochotnicy, Niemcy, Ukraina, Rosja

⁴³ Zob. odpowiedź na interpelację wniesioną przez Petra Bystrona, Alexandra Gaulanda, Joachima Wundraka oraz innych deputowanych i frakcję AfD: *Antwort der Bundesregierung auf die Kleine Anfrage der Abgeordneten Petr Bystron, Dr. Alexander Gauland, Joachim Wundrak, weiterer Abgeordneter und der Fraktion der AfD – Drucksache 20/1703 – Ausreise von Kriegsfreiwilligen in die Ukraine*, Deutscher Bundestag, [Berlin], 31 V 2022 [Drucksache, 20/2124], s. 5–6: <<https://dserver.bundestag.de/btd/20/021/2002124.pdf>> [dostęp: 15 IV 2025].

⁴⁴ T. van Dongen [i in.], *Foreign Volunteers in Ukraine: Security Considerations for Europe*, „International Centre for Counter-Terrorism” [online], 4 V 2022 [dostęp: 26 IV 2025]: <<https://icct.nl/publication/foreign-volunteers-ukraine-security-considerations-europe>>.

Bibliografia

- Antwort der Bundesregierung auf die Kleine Anfrage der Abgeordneten Petr Bystron, Dr. Alexander Gauland, Joachim Wundrak, weiterer Abgeordneter und der Fraktion der AfD – Drucksache 20/1703 – Ausreise von Kriegsfreiwilligen in die Ukraine, Deutscher Bundestag*, [Berlin], 31 V 2022 (Drucksache, 20/2124): <<https://dserver.bundestag.de/btd/20/021/2002124.pdf>> [dostęp: 15 IV 2025].
- Antwort der Bundesregierung auf die Kleine Anfrage der Abgeordneten Sevim Dağdelen, Andrej Hunko, Žaklin Nastić und der Fraktion Die Linke – Drucksache 20/1486 – Das Völkerrecht und die Teilnahme deutscher Staatsangehöriger an den Kämpfen in der Ukraine, Deutscher Bundestag*, [Berlin], 23 V 2022 (Drucksache, 20/1996): <<https://dserver.bundestag.de/btd/20/019/2001996.pdf>> [dostęp: 15 IV 2025].
- Arutyunova N., Bocchese M., *Why Foreign Volunteers Enlist in the Ukrainian International Legion*, „The Royal United Services Institute for Defence and Security Studies” [online], 28 IX 2023 [dostęp: 24 IV 2025]: <<https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/why-foreign-volunteers-enlist-ukrainian-international-legion>>.
- Belousova K., Thöb M., *Wie ein Deutscher russischer Soldat wurde*, „ZDF” [online], 16 VII 2024 [dostęp: 27 IV 2025]: <<https://www.zdf.de/nachrichten/politik/ausland/deutsche-kaempfer-russland-ukraine-krieg-100.html>>.
- Berdnyk M., *Eine Deutsche im Ukraine-Krieg: Wer war Savita Wagner?*, „Deutsche Welle” [online], 4 III 2024 [dostęp: 6 VI 2025]: <<https://www.dw.com/de/eine-deutsche-im-ukraine-krieg-wer-war-savita-wagner/a-68431889>>.
- Deutscher Bundestag Stenografischer Bericht 93. Sitzung*, Deutscher Bundestag, Berlin, 29 III 2023 (Plenarprotokoll, 20/93): <<https://dserver.bundestag.de/btp/20/20093.pdf#P.11208>> [dostęp: 21 VI 2025].
- Dongen T. van, Weijenberg G., Vugteveen M., Farrell-Molloy J., *Foreign Volunteers in Ukraine: Security Considerations for Europe*, „International Centre for Counter-Terrorism” [online], 4 V 2022 [dostęp: 26 IV 2025]: <<https://icct.nl/publication/foreign-volunteers-ukraine-security-considerations-europe>>.
- Erklärungen des Auswärtigen Amtes in der Regierungspressekonferenz vom 21.05.2025*, „Auswärtiges Amt” [online], 21 V 2025 [dostęp: 6 VI 2025]: <<https://www.auswaertiges-amt.de/de/newsroom/regierungspressekonferenz-2719264>>.
- Foreign Fighters, Volunteers, and Mercenaries: Non-State Actor and Narratives in Ukraine*, The Soufan Center, [b.m.w.] 2022: <https://icct.nl/sites/default/files/import/publication/TSC-Special-Report_Ukraine_April-2022.pdf> [dostęp: 24 IV 2025].
- German Volunteers Fighting in Ukraine, Including 61 Potential Extremists – Interior Ministry*, „Ukrinform” [online], 30 VII 2023 [dostęp: 21 VI 2025]: <<https://www.ukrinform.net/rubric-ato/3741996-german-volunteers-fighting-in-ukraine-including-61-potential-extremists-interior-ministry.html>>.
- Greenwood M.T., *Ukraine's International Legion and Its Volunteers*, Danish Institute for International Studies, Copenhagen 2024 (DIIS Report, 2024, 11): <<https://pure>>.

- diis.dk/ws/portalfiles/portal/24122385/Ukraine_s_International_Legion_and_its_volunteers_DIIS_Report_2024_11.pdf> [dostęp: 26 IV 2025].
- Harley N., *German Security Officials Visit Far-Right Extremists to Warn Them Not to Travel to Ukraine*, „The National” [online], 6 IV 2022 [dostęp: 24 IV 2025]: <<https://www.thenationalnews.com/world/uk-news/2022/04/06/german-security-officials-visit-far-right-extremists-to-warn-them-not-to-travel-to-ukraine/>>.
- Jakobi L., *Machen sich Deutsche als freiwillige Kämpfer in der Ukraine strafbar?*, „Mitteldeutscher Rundfunk” [online], 8 V 2023 [dostęp: 21 II 2025]: <<https://www.mdr.de/nachrichten/deutschland/politik/beteiligung-deutsche-staatsbuerger-krieg-ukraine-100.html#Besondere>>.
- Kampfnahme Odin: Warum es Deutsche in den Ukrainekrieg zieht | Spurensuche | frontal*, „You Tube. Frontal” [online], 13 II 2025 [dostęp: 21 VI 2025]: <<https://www.youtube.com/watch?v=DQvdyxIG0m4>>.
- Kareva M., *Nemec rešil sražat' sâ v Donbasse za DNR i ob'âsnil počemu*, „Pravda” [online], 11 VII 2022 [dostęp: 4 VI 2025]: <https://military.pravda.ru/news/1726234-donbass_dnr_germanija/>.
- Kaunert Ch., MacKenzie A., Léonard S., *Far-Right Foreign Fighters and Ukraine: A Blind Spot for the European Union?*, „New Journal of European Criminal Law” 2023, vol. 14 (2): <<https://doi.org/10.1177/20322844231164089>> [dostęp: 24 IV 2025].
- Knight B., *Germany's Far Right Split by Russia-Ukraine War*, „Deutsche Welle” [online], 28 III 2022 [dostęp: 21 VI 2025]: <<https://www.dw.com/en/germanys-far-right-split-by-russia-ukraine-war/a-61283065>>.
- Kruglova A., *For God, for Tsar and for the Nation: Authenticity in the Russian Imperial Movement's Propaganda*, „Studies in Conflict & Terrorism” 2021, vol. 47, No. 6: <<https://doi.org/10.1080/1057610X.2021.1990826>> [dostęp: 24 IV 2025].
- Landes L., *Am klarsten sind die Eindrücke aus dem Gefecht. Der Geruch von frischem Blut*, „Die Welt” [online], 14 VII 2023 [dostęp: 5 VI 2025]: <<https://www.welt.de/politik/ausland/plus246375618/Ukraine-Krieg-Am-klarsten-sind-die-Eindruecke-aus-dem-Gefecht-Der-Geruch-von-frischem-Blut.html>>.
- Leber S., *10.000 Dollar Kopfprämie, 7000 Dollar Monatslohn: Auch Deutsche kämpfen für die russische Wagner-Truppe in der Ukraine*, „Tagesspiegel” [online], 27 I 2023 [dostęp: 6 VI 2025]: <<https://www.tagesspiegel.de/internationales/10000-dollar-kopfprämie-7000-dollar-monatslohn-auch-deutsche-kampfen-fur-die-russische-wagner-truppe-in-der-ukraine-9232377.html>>.
- Legieć A., *The Risks of Foreign Fighters in the Ukraine-Russia Conflict*, The Polish Institute of International Affairs, [Warsaw], 25 X 2019 (Bulletin, 150 (1396)): <<https://www.pism.pl/upload/images/artykuly/923fb571-282f-4c29-ad73-4291ad3eb204/1572011021988.pdf>> [dostęp: 10 V 2025].
- Livingstone K., *They Went to Fight Russians. Chaos Ensued*, „Business Insider” [online], 29 IV 2022 [dostęp: 5 VI 2025]: <<https://www.businessinsider.com/they-went-to-ukraine-to-be-war-heroes-and-fight-russians-2022-4?IR=T>>.
- Margarita Kempfer-Zajdler, „Russkaâ narodnaâ liniâ” [online, dostęp: 6 VI 2025]: <https://ruskline.ru/author/k/kempferzajdler_margarita>.

- Mehra T., Thorley A., *Foreign Fighters, Foreign Volunteers and Mercenaries in the Ukrainian Armed Conflict*, „International Centre for Counter-Terrorism” [online], 11 VII 2022 [dostęp: 16 IV 2025]: <<https://icct.nl/publication/foreign-fighters-foreign-volunteers-and-mercenaries-ukrainian-armed-conflict>>.
- Mueller E.E., *The Russo-Ukrainian War Has Bolstered Ukraine's Nonstate Alliance Network*, „The Moscow Times”, 7 VIII 2023, [przedruk w:] „RAND Corporation” [online, dostęp: 16 IV 2025]: <<https://www.rand.org/pubs/commentary/2023/08/the-russo-ukrainian-war-has-bolstered-ukraines-nonstate.html>>.
- Naber I., *Dutzende Extremisten aus Deutschland kämpfen im Kriegsgebiet*, „Die Welt” [online], 29 VII 2023 [dostęp: 21 II 2025]: <<https://www.welt.de/politik/ausland/article246631894/Ukraine-Dutzende-Extremisten-aus-Deutschland-kaempfen-im-Kriegsgebiet.html>>.
- Naših b'ūt. Začem nemec priehal voevat' za Rossiù, „Lipetsk Media” [online], 19 X 2022 [dostęp: 2 VI 2025]: <<https://lipetskmedia.ru/news/society/nashikh-byut-zachem-nemets-priekhal-voevat-za-rossiyu/>>.
- Ovčinnikov A., *Margarita Zajdler: Konečnaà cel' fašistov – ne Doneck, a Rossià*, „Komso-mol'skaà pravda” [online], 11 VIII 2014 [dostęp: 6 VI 2025]: <<https://www.kp.ru/daily/26267.5/3145047/>>.
- Putins deutsche Söldner: Wie Russland Kämpfer aus dem Ausland anlockt*, „ZDF. Frontal” [online], 2024 [dostęp: 4 VI 2025]: <<https://www.zdf.de/play/magazine/frontal-doku-100/doku-putins-deutsche-soeldner-russland-ukraine-krieg-kaempfer-100>>.
- Putzbach R., *Ein Kriegsheimkehrer als Moskaus Handlanger*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung” [online], 20 V 2025 [dostęp: 30 V 2025]: <<https://www.faz.net/aktuell/politik/inland/prozess-in-muenchen-ein-kriegsheimkehrer-als-handlanger-in-putins-schattenkrieg-110487740.html>>.
- Radzik R., *Rosyjska wizja narodu ogólnoruskiego*, „Studia Białorutenistyczne” (Warszawa) 2016, t. 10: <<https://doi.org/10.17951/sb.2016.10.55>> [dostęp: 27 IV 2025].
- Russlanddeutsche und andere postsozialistische Migranten*, „Bundeszentrale für politische Bildung” [online], 13 VII 2017 [dostęp: 25 IV 2025]: <<https://www.bpb.de/themen/migration-integration/kurzdossiers/252533/russlanddeutsche-und-andere-postsozialistische-migranten/>>.
- Schriftliche Fragen mit den in der Woche vom 5. Dezember 2022 eingegangenen Antworten der Bundesregierung*, Deutscher Bundestag, [Berlin], 9 XII 2022 (Drucksache, 20/4852): <<https://dserver.bundestag.de/btd/20/048/2004852.pdf>> [dostęp: 21 VI 2025].
- Schriftliche Fragen mit den in der Woche vom 8. Januar 2024 eingegangenen Antworten der Bundesregierung*, Deutscher Bundestag, [Berlin], 12 I 2024 (Drucksache, 20/10022): <<https://dserver.bundestag.de/btd/20/100/2010022.pdf>> [dostęp: 21 VI 2025].
- Schriftliche Fragen mit den in der Woche vom 25. März 2024 eingegangenen Antworten der Bundesregierung*, Deutscher Bundestag, [Berlin], 28 III 2024 (Drucksache, 20/10863): <<https://dserver.bundestag.de/btd/20/108/2010863.pdf>> [dostęp: 15 IV 2025].
- Schroeder W., Drolshagen L., *Putins Verbündete in Deutschland?*, „Neue Gesellschaft. Frankfurter Hefte” [online], 4 VII 2022 [dostęp: 25 IV 2025]: <<https://www.frankfurter-hefte.de/artikel/putins-verbuedete-in-deutschland-3469-1/>>.

Staatsangehörigkeitsgesetz in der im Bundesgesetzblatt Teil III, Gliederungsnummer 102-1, veröffentlichten bereinigten Fassung, das zuletzt durch Artikel 3 des Gesetzes vom 22. Dezember 2025 geändert worden ist, „Bundesgesetzblatt“ 2025, Tl. 1, Nr. 364, 2026, Tl. 1, Nr. 49: <<https://www.gesetze-im-internet.de/stag/BJNR005830913.html>> [dostęp: 15 IV 2025].

Swed O., Hanchukova O., Stiefelmaier A., *Motivated to Fight: Diverse Motivations of Foreign Fighters in the Russia-Ukraine War*, „Armed Forces & Society” 2026, vol. 52, No. 1: <<https://doi.org/10.1177/0095327X241291219>> [dostęp: 12 V 2025].

[Tausend] 1000 Tage Krieg: Deutsche Kämpfer in der Ukraine | Spiegel TV, „You Tube. Der Spiegel” [online], 28 XI 2024 [dostęp: 21 VI 2025]: <<https://www.youtube.com/watch?v=jC8wLDhYe2s&>>.

Thöß M., *Angst und Tod: Ukraine-Freiwillige berichten*, „ZDF” [online], 18 II 2025 [dostęp: 27 IV 2025]: <<https://www.zdf.de/nachrichten/politik/ausland/deutsche-kaempfer-freiwillige-ukraine-krieg-russland-100.html>>.

Witt-Stahl S., *Moskau muss brennen*, „Junge Welt” [online], 14 V 2025 [dostęp: 6 VI 2025]: <<https://www.jungewelt.de/artikel/499987.ukraine-moskau-muss-brennen.html>>.